
Bartın Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Cilt: 1, Sayı: 13
Bahar 2020
BARTIN – TÜRKİYE

Bartın University
Journal of Islamic Sciences Faculty
ISSN: 2148-3507
e-ISSN: 2619-3507
Volume: 1, Number: 13
Spring 2020
BARTIN – TURKEY

SÖZLÜ KÜLTÜRÜN DİNSEL KAYNAKLARDAKİ YANSIMALARI¹

THE REFLECTIONS OF ORAL CULTURE IN THE RELIGIOUS SOURCES

İsmet TUNÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi, Şırnak/Türkiye

Asts. Prof., Sırnak University, Faculty of Theology, Faculty Member, Sırnak/Turkey

tuncismet@gmail.com

orcid.org/0000-0002-4767-8412

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10 Ekim /October 2019

Kabul Tarihi/Accepted: 07 Mayıs/May 2020

Yayın Tarihi/Published: Haziran/June 2020

Atıf/Cite as: Tunç, İsmet. “Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 13/1 (Haziran 2020), 39-56.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

¹ Bu çalışma, *Uluslararası Dengbêlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyumu*'nda (19-20 Nisan 2019, Şırnak) sunulan “*Başlangıçta Söz Vardı: Sözlü Kültürün Dinsel Kaynaklardaki Yansımaları*” adlı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

ÖZ

Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleri “tanrısal töz”ü içermeleri bakımından birbirlerinden farklı olmamakla birlikte Yuhanna İncili tanrısal söz ile başlar. İlk ‘söz’ün var olması ve manevi alana ilişkin olması, sözlü kültür ve din arasında bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanabilir. Kimi dinlerde Tanrı’nın konuşması, belli bir şekilde görünerek ya da birtakım belirtilerle insanlarla iletişim kurması söz konusudur. Bu durum kısaca vahiy olarak tanımlanmaktadır. Buradaki iletişim biçimi bu çalışmada ‘sözlü kültür’ kapsamında işlenmiş ve ilahi yönüyle ‘söz’ kavramı da bir tür sözlü kültür unsuru olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan din ve dine dair tüm olgular çoğunlukla sözlü kültür tarafından ilkin inşa edilmiş, daha sonra devamlı tekrarlarla geleneğin bir parçası haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada din ve sözlü kültür arasındaki ilişkiye değinilmiş, tanrısal ya da yüce kuvvet kaynaklı ilahi emirlerin söz aracılığıyla dini-kültürel bir forma nasıl dönüştüğü ve dönüştürüldüğü konusu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında Ortadoğu kadim uygarlıkları ile yine Ortadoğu kökenli tek tanrılı dinler arasındaki sözlü kültür ilişkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Din, Vahiy, Sözlü Kültür, Ortadoğu.

ABSTRACT

The John’s Gospel, unlike the Matthew, Mark and Luke’s Gospels, begins with the divine word, not different from each other in terms of their including divine word. Firstly, the existence of the word and its relation to the spiritual field can be interpreted as a relationship between oral culture and religion. In some religions, it is aforesaid that God’s speaking and communication with people by appearing in a certain way or with some symptoms. This situation is briefly defined as revelation. In this study, the form of communication is discussed within the scope of ‘oral culture’ and the concept of ‘word’ in its divine aspect is considered as a kind of verbal culture element as well. In this respect, all phenomena of religion and regarding religion were firstly constructed by oral culture, and then it became a part of the tradition with constant repetitions and became prevalent. In this study, the relationship between religion and oral culture is also mentioned and how the divine orders of divine or supreme power are transformed and transformed into a religious-cultural form is tried to be explained. In the scope of the study has been scrutinized the relationship between the ancient civilizations of the Middle East and the monotheistic religions of Middle East origin.

Keywords: History of Religions, Religion, Revelation, Oral Culture, Middle East.

GİRİŞ

Sözlük anlamı, “sözlü olarak aktarılan kültür öğelerinin tamamı”² olarak tanımlanan sözlü kültür, terim anlamı olarak da sözlük anlamına yakın bir anlam ihtiva eder. Sözlü kültür Goody’e göre müphem bir kavramdır ve okur-yazar olmayan bir toplumda kuşaktan kuşağa söz aracılığı ile aktarılan her şeyi kapsar.³ Sözlü kültür, yazılı kültüre oranla toplum hayatında daha fazla kabule sahiptir ve ortak bir paydada buluşan topluluğa ait kültürel unsurlar çoğunlukla sözlü kültür aracılığıyla aktarılmaktadır. Buna göre sözlü gelenek içinde bulunan, tamamen sözsüz olarak oluşturulan, sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile aktarılan tüm unsurların, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları bakımından herhangi bir ayırıma tabi tutulmadan sözlü kültüre dâhil edilme süreci sözlü kültür olarak tarif edilmektedir.⁴ Sözlü kültür, geleneksel kültür veya sözlü gelenek başlığı altında uzun zaman folklorun çalışma alanı olarak yalnızca sözlü olarak aktarımı yapılan halk edebiyatı olarak ifade edilmiştir. İlk zamanlar sanatsal anlatımlar, mit, efsane, destan, masal gibi tarihsel ve coğrafi yöntemle sınırlı bir alanda araştırılan sözlü kültür, zamanla toplumsal ve kültürel sistemlerin incelenmesinin yanında, incelenen grubun tarihi için de kaynak olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece halk edebiyatı, belli sanatsal ve sözel biçimlerin araştırılmasının yanı sıra, toplumsal belleğin oluşumu, kozmolojik bilginin üretilmesi ve bunların kültürel aktarımla olan ilişkisi nedeniyle sözlü kültür çalışmaları çok sayıda disiplinin ilgi duyduğu bir alan haline gelmiştir.⁵ Bu bağlamda kültürel bir aktarım unsuru olarak sözlü kültür, din ve dini konularda basite indirgenemeyecek düzeyde önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini konularda belli bir korumacı tavır takınmakla birlikte dinin kültürel alanla olan ilişkisi sözlü kültür kapsamında değerlendirilebilir.

Sözlü kültür ve din arasında yoğun ve etkileyici bir ilişki vardır. Günümüzde çoğu dinî geleneklerin belirli kutsal kitap külliyatı bulunmakta ve neredeyse tüm din mensupları bu kutsal kitaplar olmadan gerçek anlamda Tanrı ya da yüce bir kuvvet ile sağlıklı bir iletişim kuramayacaklarını düşünmektedirler. Çünkü okur-yazar toplumlardaki dinî uygulamalar din adamları tarafından yayılır ve dini olan bilgi Goody’nin ifadesiyle “büyülü” hale gelir.⁶ Metinlerin sözlü ifadesi ağızdan çıktığı andan itibaren hiçbir zaman yazılı kelime gibi sadece

² TDK, “Sözlü Kültür” (Erişim 20 Haziran 2019).

³ Jack Goody, "Sözlü Kültür", *Milli Kültür* 83 (2009), 129.

⁴ Dursun Yıldırım, "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler", *Milli Folklor* (1998), 38.

⁵ Kudret Emiroğlu, "Sözlü Kültür", *Antropoloji Sözlüğü*, ed. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003).

⁶ Goody, "Sözlü Kültür", 128.

sözel bağlam içinde var olmakla kalmaz. Söylenen söz daima insan bedenini harekete geçirir ve insanı varoluşuyla ilgili birtakım düşünme biçimlerine sokar. Sözcüklerin sese dönüşmesi esnasında ortaya çıkan beden hareketlenmeleri kazara oluşmamakta, sözün taşıdığı ağırlığın ve önemin bir sonucu olarak meydana gelmektedir.⁷

Sözü edilen kutsal metinlerin henüz oluşturulmadığı kadim zamanlarda, insanların yüce kuvvet olarak tasarladıkları doğaüstü unsurlar ya da tanrısal varlıklarla olan ilişkileri belli şekillerde icra edilmekteydi. Yazının icadından önce çeşitli formlarla dile getirilen düşünceler zamanla toplumsal hafızanın vazgeçilemez bir ögesi haline getirilmiş ve dinî inançlar çeşitli mitolojik anlatımlarla aktarılmaya devam edilmiştir. Bu aktarımlar yine toplumun bireyleri tarafından doğrulukları yönünde bir şüphe oluşması durumunda zamanla yazılı hale getirilme gereği duyulmuştur. Aynı zamanda bu metinler her dönem uzmanlarınca eleştiriye tabi tutularak doğruluklarından emin olunma girişimine tabi tutulmaktadırlar. Böylece sözlü kültürün yazılı hale getirilen metinleri her nesilde yeniden ve yeni bir anlatımla yaşama imkânı bulmaktadır.⁸

1. Bir Aktarım Aracı Olarak Sözlü Kültür ve Araçları

Sözlü kültürün geçmişine dair elimizde net veriler bulunmamaktadır. Fakat insanların his, düşünce ve inanma biçimlerini çeşitli şekilde aktardıkları bilinmektedir. Çeşitli kaya resimleri veya simge ve semboller bunlara örnek olarak gösterilebilir. Animistik dinî düşüncenin özelliklerini gösteren bu resimler insan iletişimin doğada var olan bazı canlıların rahat avlanması için yapılan bir tür ritüel olarak yorumlanmaktadır.⁹

Arkeolojik kanıtlardan elde edilen materyaller sözün çeşitli sembollere ve zamanla da yazıya aktarılma sürecine tanıklık etmemize imkân sağlamaktadır. Fakat bu durum yazının icadıyla sözlü kültürün önemini yitirdiği anlamına gelmemektedir. Aksine sözlü kültür her daim ilgi çekici olmuştur. Zira sözlü kültür her şeyden önce dilin yapısını koruduğu için yazınsal kültürün temelinde var olmuştur. Dolayısıyla sözlü kültürün temel ilkesi, aktarma eylemini sürekli hale getirerek yapının tekrarını sağlamasıdır. Böylelikle ortaya çıkan olay dizisinin sonsuz zaman diliminde kaybolması önlenmiş olur. Sözün aktarımında oluşturulan

⁷ Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, çev. Sema Bostancıoğlu Banon (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 86.

⁸ Goody, "Sözlü Kültür", 131.

⁹ Ninian Smart, *The World's Religions* (London: Cambridge University Press, 1993), 32-34.

ortak kodlar üzerinden tanımlanabilir kültürel süreçle birlikte “bu yapı hem sosyal boyutta hem de zaman boyutunda birleştirici ve bağlayıcı” bir nitelik kazanmaktadır.¹⁰

Sözlü kültürün aktarılma sürecinde çeşitli kültürel unsurlar ön plana çıkmaktadır. Buna göre sözlü kültür zamanla müzik, dans, ritüeller gibi sözü aşan kültürel üretim biçimleriyle yeni bir forma bürünmüş ve ona kültürel aktarım unsuru olarak farklı değerler de atfedilmiştir.¹¹ Bu bakımdan kültürel varlığın önemli bir ögesi olan sözlü kültür, birçok bilim dalının üzerinde çalıştığı bir alandır. Zamanla yazıya aktarılarak yeni bir formlar kazanan sözel kültür ürünleri hayatımızın somut birer nesnesi durumuna gelirken, sözlü anlatım, aynı zamanda yazısız da varlığını sürdürmeye devam etmektedir. İnsan gruplarının kültürel bellek olarak aktardıkları sözlü unsurlar nesiller boyu aktarılırken kimi zaman belli oranda kayıplara ve yeni formlara bürünerek değişimlere uğrayabilmektedir. Bu bakımdan belli bir zaman sonra bunların yazıya aktarılmaları kaçınılmaz olmaktadır. Dinsel kaynakların oluşumu da sözün tesirinin herhangi bir kayba uğramaması için başlatılan bir girişimdir. Buradaki temel kaide, tanrısal kaynaktan geldiğine inanılan sözün aynı şekilde aktarılmasıdır. Sözlü aktarım sürecinde insanların sürekli yer değiştirmesi, farklı kültürel ortamların etkisine girme, değişen toplumsal yapı gibi süreçler her ne kadar sözlü kültürün tam anlamıyla kaybı söz konusu olmasa da bu süreç sözlü kültürün içeriğinde önemli derecede değişikliğe sebep olabilmektedir.¹² İnsanlar eski dönemlerden bu yana anlam verdikleri ya da veremedikleri gerçeklikler konusunda bilimsel olgular yanında modern bir toplum için tuhaf gelebilecek birçok inanış ve uygulamaları da yaşatmayı gerekli görmüşlerdir. Toplumda hâkim din anlayışı ve bilimin yanı sıra kendine yaşam alanı bulan birçok inanış ve uygulama aslında bireye psikolojik, sosyolojik ve manevi bir yarar sağladığı için günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.¹³

Ong’a göre, insanlar, evrensel anlamda kelimelerin büyülü bir güç içerdiğine inanmaktadırlar. Buna göre kelimelerin söylenmesi, seslendirilmesi ve bir güç tarafından harekete geçirilen bir şey olarak algılanması söz konusudur. Buna karşın yazılı kültüre sahip

¹⁰ Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 23.

¹¹ Emiroğlu, "Sözlü Kültür", 749.

¹² Sözlü kültürde ifadelerde değişikliğin meydana gelmesi ve sözlü kültürün bilgi değeri için ayrıca bk. Abdulvasıf Eraslan, "Sözlü Kültür Epistemolojisi", *Uluslararası Dengâlik Kültürü ve Dengbêler*, ed. İbrahim Baz vd. (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019a), 213-224.

¹³ Okan Alay, "Bingöl ve Tunceli Yöresinde Yaşayan Şafii ve Alevilerde Nazar ve Uğurla İlgili İnanış ve Uygulamalar", *Folklor/Edebiyat* 25/98 (2019/2).

toplumlar için kelimeler nesneleşir ve bir güce sahip oldukları düşünülmez.¹⁴ Bu bakımdan sözel unsurların gündelik hayatın temel öznesi olduğu toplumlarda aktarım süreçleri çeşitli manevi formlara bürünebilmektedir. Bu formların her zaman dini nitelikte olması beklenemeyebilir, dahası toplumsal iletişim yoğun duygusal bir nitelik kazanarak toplumsal ve zihinsel bir iletişim biçimi meydana getirir.

2. Kadim Dini Geleneklerde Sözlü Kültür

Tarih boyunca *sözün* gücü, etkinliğini yitirmeksizin devam ettirmiştir. Sözlü kültür kabartmalar, semboller, yazının icadı ve dijital çağın tüm dönüştürücü gücüne rağmen hâlâ en etkili iletişim biçimidir. Çünkü *söz* en iyi bilinen ve ulaştırılması, taşınması, aktarılması en etkili iletişim biçimi olarak kabul görmektedir. Sözlü kültür bu bakımdan geçmişle gelecek arasında temel köprü vazifesi görmektedir. Ulusların tüm söylenceleri, kayıp hikâyeleri, dinsel ritüelleri, kısaca kültürel bellek adını alan tüm birikimi sözlü kültür aracılığıyla bir anlam taşımaktadır. Yazıya aktarıldığında sadece bir nesneye dönüşen bu eylemler çoğunlukla da sosyal bilimlerin konusuna dönüşmektedir. Yine de yazıya dönüşen ve nesneleşen her ifade aynı zamanda *söz* aracılığıyla canlanmakta, hedef kitle tarafından algılanmakla bir anlam kazanmaktadır.

İletişim sözlü kültürün zamanla çeşitlenmesini, semboller aracılığıyla bir anlam kazanmasını ve nihayetinde yazıyla yeni ve kalıcı bir forma dönüşmesini sağlamıştır. Dolayısıyla din ve dine dair tüm aktarımlar ilkin *söz* ile iletilmiştir. Bu bağlamda *sözün* aktarıcısı olarak dil, insani ifadenin temel bir biçimi olarak, her dini geleneğin merkezi bir ögesi konumundadır.

Kişinin doğaya bakışı gizem barındırır ve doğaya ait nesnelere canlı olduğuna dair inanç, toplum içinde çeşitli sanatsal çalışmaların doğuşuna olanak sağlamıştır. Dini inanç formlarının en eski örnekleri Sibiryaya, Afrika, Avustralya, Avrupa'da kaya ve mağara resimleri olarak günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. Bizon, siyah ve beyaz sığırlar, atlar ve kartallar en fazla çizimleri yapılan hayvanlardır.¹⁵ Yine Anadolu topraklarında ortaya çıkan ve insanlık tarihini bilinden daha geriye götüren Göbeklitepe, insan düşüncesinin taşlara işlenmiş en iyi örnekleri arasında gösterilmektedir. Schmidt, ortaya çıkan görselleri “düşünsel adımlar”

¹⁴ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 47.

¹⁵ Smart, *The World's Religions*, 34-35; James David Lewis-Williams, *Mağaradaki Zihin*, çev. Tolga Esmer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019).

olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ Günümüz bakış açısıyla sanatsal bir çağrışım olarak değerlendirilecek bu tür uğraşlar antik dönem insanın yaşam tarzının dinsel dünya görüşünü ifade etmektedir. Bu bakımdan en erken neolitik mağara resimleri çoğunlukla bir ayinin resmedilmesi olarak yorumlanır. Animistik dünya görüşünün her canlının ve nesnenin bir ruha sahip olduğu görüşünden hareketle başta av olmak üzere dış dünyaya dair tüm eylemlerde yüce kuvvetle olan irtibat ve ona bağlılığın bir sembolü olarak muazzam bir dinsel sanat anlayışı gelişmiştir.¹⁷ Konu üzerinde yapılan detaylı çalışmalar, sanat eyleminden ziyade temel bir ihtiyaç olarak görülen avlanmanın bereketli geçmesi ve erginleme ritüelleri için büyü amacıyla bu tür resimlerin yapıldığı düşünülmektedir.¹⁸ Şaman ya da kabile büyücüsü, şef vb. konumdaki ruhani kişinin doğaya olan yakarışları düzenin devamlılığı içindir. Dolayısıyla sözün gücü, yüce kuvvet için önemli ve etkin bir aktarım aracıdır.

Sözün doğal bir sanat olarak yansıdığı kaya ve mağara resimlerinden sonra önemli bir gelişme de kutsal semboller olarak bilinen Mısır hiyeroglifleridir. Mısır medeniyetinin çok tanrılı inanç dünyası ve karmaşık kozmolojik dünya görüşü, bu halka inançlarını bir yazı sistemi aracılığıyla ortaya çıkarma olanağı vermiştir. Mısır'ın dinsel mirası Tanrılar arasındaki mücadelenin politik örgütlenmeye yansımından oluşmaktadır.¹⁹ Mısır ve zamanla Mezopotamya topraklarında yer alan medeniyetlerin kozmik dünya anlayışları benzerlik gösterir.²⁰ Örneğin bu bölgede en fazla bilinen mitoslardan biri olan Tufan anlatısı çok az farklılıklarla büyük dinî geleneklerde de kendine yer edinmiş, en yaygın sözlü kültür öğelerinin başında gelir.²¹

Mısır uygarlığının dinsel ve mitsel geleneğini diğer uygarlıklarinkinden ayıran temel özelliklerin başında, ritüellerinin yazınsal bir etkinliğe dönüşmesinin yanı sıra, benzersiz bir

¹⁶ Klaus Schmidt, *Taş Çağı Avcılarının Kutsal Alanı: En Eski Tapınağı Yapanlar*, çev. Rüstem Aslan (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 215.

¹⁷ Sedat Veyis Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000).

¹⁸ Lewis-Williams, *Mağaradaki Zihin*.

¹⁹ Aşağı ve Yukarı Mısır, iyiliği temsil eden Horus ile kötülüğün temsilcisi kardeşi Set arasındaki savaş toplumsal örgütlenmenin ana kaynağıdır. Horus ve Set mitleri Mısır devletinin kuruluşuna efsanesindeki ikilik sembolünün anlatsal biçimidir." Savaş halindeki bu iki kardeşin durumu Mısır'ın politik ve coğrafi olarak ikiye bölünmesinden çok daha fazla bir anlam taşır. Doğal olarak hanedanlar arasındaki tüm mücadele aynı zamanda tanrıların mücadelesi anlamına da geldiği için tamamen dinsel etki altında kurulan bir toplumsal yapı inşası ortaya çıkarır. Bu bakımdan Mısır kültürü de antropolojik açıdan yoruma dayalı yazı biçiminin bir yansımasıdır. Yani insanın dilsel kavrayışının "anlatmak, tartışmak, betimlemek" gibi temel biçimlerinin yazı vasıtasıyla aktarılması anlamına gelir. Bu tartışma hakkında bk. Assmann, *Kültürel Bellek*, 178, 185.

²⁰ Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları*, çev. Muna Cedden (Ankara: Dost Yayınevi, 2013), 32.

²¹ Johannes Friedrich, *Kayıp Yazılar ve Diller*, çev. Recai Tekoğlu (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), 50-51; Jean Bottéro-Samuel Noah Kramer, *Mezopotamya Mitolojisi*, çev. Alp Tümertekin (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017); Assmann, *Kültürel Bellek*, 177-206.

“tapınak kanonu”na sahip olması gelir. Resim ve yazı sanatının tapınak kültü, benzersiz bir biçimde sürekliliği esas alan bir kültür ortaya çıkarmıştır. Bu kültürün ortaya çıkmasında Pers ve Makedon kültürünün baskısı altında asimile olmamak için verilen çabanın büyük etkisi vardır. Aynı baskıya karşı İbrani kültüründe “kutsal kitap kanonu” olarak ortaya çıkan çaba, Mısır’da “tapınak” olarak kanonlaşmıştır.²² Sözlü kültür ve din arasındaki ilişki, yoğun ve sürekli tekrarlamaların zamanla simge ve sembollere dönüşme ihtiyacı duyulmasıyla ritüelin de Mısır’daki gibi sanatsal değer taşıyarak kanonlaşmasına ve daimî olarak manevi değeri olan bir nesneye dönüşmesine yol açmıştır. Bu şekilde dinin kurumsallaşması ve yerleşik hale gelmesi, kısmen de sözlü kültürün yazınsal malzeme (tablet, kitabe vb.) ya da tapınak gibi yapılarda varlığını sürdüren sembollerle bezenmiş yeni formlara bürünmesi kaçınılmaz olmuştur.

Sözlü kültürün dinsel olgularla olan ilişkisinde ortaya çıkan mitoslar iki şekilde açıklanabilir. Birincisi yayılma yoluyla bir toplumda bilinmesi, ikincisi ise benzeri durumlarla karşılaşan toplumların birbirinden bağımsız olarak düş gücünün ürünü olarak mitosların üretilmesidir. Buna en bilindik örneklerden biri olarak yukarıda da ifade edildiği gibi Tufan mitosudur. Dünyanın hemen hemen her bölgesinde Tufan mitoslarına rastlamak mümkündür. Dicle-Fırat havzasında yaşayan toplulukların belli dönemlerde su baskınlarına şahit olması bu mitosun bu tür bir anlatımla ortaya çıkışına uygun bir gerekçe olarak kabul edilirken, bu tür bir gerekçenin görünür olmadığı toplumlarda ise başka gerekçeler öne sürülmektedir. Bu tür sözlü kültürün dinsel motifleri aktarıcı birer unsura dönüşmesi toplumsal bellek oluşturma açısından son derece önemlidir. Zira zamanla uygarlıkların tarih sahnesinden silinmesi, mitosların da kaybolması anlamına gelmemekte; aksine, başta kutsal metinler olmak üzere, birçok alanda yeni sanatsal ya da dinsel ürünlerin üretilmesine de katkı sağlamaktadırlar.²³

Karmaşık ve anlaşılması güç gözükten ilk uygarlıklara ait çok sayıda mitosa rastlamak mümkündür. Kimi zaman mitosların kaynaklarını araştırmak tartışmaları beraberinde getirir de Azra Erhat mitolojinin Doğu kökenli ve tüm bu bölgedeki sözlü geleneklerinin karışımı olduğunu ifade etmektedir.²⁴ Mitolojiden felsefeye geçiş sürecinde mitosun nerede bittiği ve *logosun*²⁵ nerede başladığı tam olarak belli değildir. Bu sınırlar içinde Yunan filozoflarının

²² Assmann, *Kültürel Bellek*, 187.

²³ Samuel Henry Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, çev. Alâeddin Şenel (Ankara: İmge Yayınevi, 2002), 21.

²⁴ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (Ankara: Remzi Kitabevi, 1996), 9.

²⁵ ‘Akılla kavrama’yı bildiren *leg* kökünden gelen Logos, Eski Yunanca’da, “söz”, “bir bütün oluşturan söz, cümle”, “tam söz”, “oran”, “düşünce”, “anlam” “konuşma”, “akıl”, “anlam”, “açıklama” anlamlarına gelir. Logos akla, sebebe ve özellikle de mantığa başvurmak şeklinde isimlendirilir. Bu konuda bk. Güler Çelgin,

tanrılarla ilgili tüm öyküleri tam ve tutarlı, dolayısıyla düzenli ve rasyonel bir sisteme indirgeme girişimi mitoloji açısından olumsuz bir süreç meydana getirmiştir. Mitolojik dünyanın akla indirgenme süreci felsefede varlıkların kökenini açıklama girişimine yol açmıştır. Mitoloji ve felsefe arasındaki bu geçiş, doğal olaylarının tanrısal etkenlerden ziyade doğal dünyanın kendi içinde aranmıştır. İnsan aklının düzeni anlama çabası, mitolojik argümanları geri plana itmiştir.²⁶ Mitoloji-felsefe ve din arasındaki karşılıklı ilişki ve inanç düzleminde ele alınan tüm argümanlar nihayetinde sözün, gücünü koruduğunu göstermektedir. Mitolojik zihnin kimi isim ve olayları daha anlaşılır kılma çabası içindeki felsefi uğraşa rağmen varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

3. Dinlerin Kurucu Metinlerinde Sözlü Kültürün İz Düşümleri

Kitabî dinler olarak bilinen Tek Tanrılı dinlerin hiçbirine doğrudan bir kitap ya da yazılı bir buyruk gönderilmemiştir.²⁷ Tüm dini geleneklerde Tanrı, çoğunlukla aracı konumundaki önder, elçi ya da peygamber ile iletişim kurmuştur. Dolayısıyla Tanrının sözü elçiler aracılığı ile muhataplarına aktarılmış ve bu kutsal buyruklar uzun yıllar korunarak varlığı devam ettirildikten sonra yazıya aktarılmıştır. Bundandır ki ilahi buyruk insanlar arasında ağızdan ağıza aktarılmış ve sözün içselleştirici gücü doğrudan kutsallıkla bağlantılı olmuştur. Hemen her dinde söylenen söz, ayin ve duaların ayrılmaz parçası haline gelmiştir.²⁸ Dolayısıyla yazıya geçirilen “söz”ün kaybolmaması eylemin sürekli olarak tekrarıyla mümkün olmuştur. Anlatılan ve sürekli tekrarlanan olaylar dizisinin sonsuzda kaybolmaması için ortak kültürel unsurlar olarak tanınabilir ve hatırlanabilir örneklerle dönüşmesi sayesinde toplumsal bir hafıza ya da bellek meydana getirilmiştir. Bu bağlamda dinsel bir aktarım belli örnekler üzerinden toplumsal hafızanın meydana gelmesiyle inananların ortak bir dinsel kültürü yaşaması ve paylaşması sağlanmıştır.²⁹

“Logos”, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 402; Ahmet Cevizci, “Logos”, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005), 1087; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 195; Coşkun Baba, *Retoriğin İnkna Gücü*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), 130-172.

²⁶ Rıfat Saltoğlu, "Kozmo-Mitolojilerden Kozmogonilere Antik Ortadoğu'da Evren Tasarımları", *Bilim ve Gelecek* 127 (2014), 26-27.

²⁷ Hz. Musa'ya verildiğine inanılan On Emir ile ilgili olarak çeşitli tartışmalar olmakla birlikte, Tanrı'nın bu emirleri ilkin İsrailoğulları'na sözlü olarak aktardığı ve halkın Hz. Musa'dan aracı olmasını istemesinden sonra bu emirlerin yazılı halde Tanrı tarafından verildiğine dair anlatımlar mevcuttur. Ayrıntılar için bk. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 82-83.

²⁸ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 93; Adam, *Yahudi Kaynaklarına*.

²⁹ Assmann, *Kültürel Bellek*, 23.

Ortadoğu'daki batını gelenekler ve gnostik doktrinlerin oluşumunda eski dini gelenekler ile Yahudi, Hıristiyan dini geleneklerinin kaynaşmasının payı büyüktür.³⁰ Ortadoğu kökenli mistik akımlar, çoğunlukla sır olduklarına inandıkları birtakım bilgileri zamanla büyük dini geleneklere aktarımda öncülük etmişlerdir.³¹ Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları toplumsal süreçler söz konusu sözlü kültür öğelerinin Yahudi dini geleneğine aktarılması olanağı vermiştir. Yahudi geleneğinde Tanrı'nın İsrailoğulları'na hitabı yukarıda da ifade edildiği gibi kimi açıklığa kavuşturulması gereken hususlar olmakla birlikte sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki sıkı bağın anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.³² Yahudiler başta göç hadiseleri olmak üzere, farklı kültürlerin etkisi altında yaşamlarının belli dönemlerini geçirmek zorunda kaldıklarından dolayı kültürlerine dışarıdan çok fazla sözlü aktarımın dâhil olmuştur. Örneğin Yahudi tarihinin çalkantılı dönemleri olan 1. ve 2. Mabet dönemlerinde dini yaşantıya dair çok farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.³³ Yahudi mistisizmi olarak bilinen Kabala da takriben 2. Mabet döneminde M.Ö. 515 tarihlerine uzanan, sürgündeki âlimlerin Ortadoğu'nun gizemli öğretilerinden, özellikle de İran'daki Zerdüştlük geleneğinin ezoterik anlayışından esinlenerek sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktardıkları bir öğreti olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre Tanrı tarafından kendilerine verilen bazı gizli bilgiler aracılığıyla evrenin sırlarını çözebilme özelliğini elde ettiklerine inanmaktadırlar.³⁴ Bu öğretinin asırlarca yazıya aktarıldığına dair hiçbir kanıt yoktur. Genel işleyiş, Eski Ahit'teki her cümle, kelime ve harfin incelenerek mistik ve alegorik yorumlar elde edilmektedir. Harf, rakam ve onların karşılıklı ilişkileri Orta Çağ mistisizmine kaynaklık etmiştir.³⁵ Tek Tanrılı geleneğin ilk önemli temsilcisi olarak Yahudilikte sözlü kültür ile din arasındaki ilişkisi tartışmalı olmakla birlikte Yahudi kültüründe "yazılı olanı sözlü olarak aktaramama, sözlü olanı da yazılı aktaramama" uygulamasına rastlanılmaktadır.³⁶ Bu durum Yahudilerin

³⁰ Kürsat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş* (İstanbul: Ayışığı Yayıncılık, 2017), 12.

³¹ Örneğin Babil etkisinin yoğun olarak görüldüğü Sabîî dini geleneği daha sonra Yahudilik dahil birçok dini geleneği etkilemiştir. Şinasi Gündüz, *Sabîîler: Son Gnostikler, İnanç Esasları ve İbadetleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 37.

³² Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2041), 89.

³³ İnanışa göre Babil sürgünü sonrası Tanrı'nın, bir bilgin ve din âlimi olan Ezra'yı yanına alacağı beş deneyimli yazıcı ile ıssız bir yere yetmesini ve inzivaya çekilerek Tevrat'ı yeniden yazması için görevlendirdiğine inanılmaktadır. İlahî buyruğa göre, Ezra'nın ağzını açmasını isteyen bir ses duyduğu, kendisine içinde su olan bir tasın sunulduğu, tastaki sıvıyı içen Ezra'nın kırk gün boyunca ağzını kapatmadığı, Tevrat'ın yirmi dört kitabının bu şekilde yeniden meydana geldiğine inanılmaktadır. Ayrıntılar için bk. Adam, *Yahudi Kaynaklarına*, 121-122.

³⁴ Giovanni Floramo, *Gnostisizm Tarihi*, çev. Selma Aygül Baş-Bilal Baş (İstanbul: Litera, 2005), 99.

³⁵ William Wynn Westcott-Samuel Liddell MacGregor Mathers, *Kabalaya Giriş ve Sefer Yezirah* (İstanbul: Hermes Yayınları, 2011); Kürsat Demirci, "Yahudi Mistisizminin Temel Özellikleri ve Gelişimi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 1/4 (2012), 12.

³⁶ Mehmet Sait Toprak, *Talmud ve Hadis* (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012), 13.

kendilerini diğer milletlerden ayrı tutmak istemeleriyle de açıklanabilir. Buna göre Yazılı Tevrat bütün milletlere vahyedilmiş Sözlü Tevrat ise sadece İsrailoğulları'na verilmiştir. Tanrı İsrailoğulları ile sadece Sözlü Tevrat hürmetine sözleşme yapmıştır. Hatta başka milletlerin Tevrat'a sahip olmasının engellenmesi için yazıya da aktarılmamıştır. Hz. Musa başlangıçta Sözlü Tevrat'ı yazmak için Tanrı'dan izin istemiş fakat Tanrı bu izni vermemiştir.³⁷ Yahudi kültüründe Tevrat'ın yazılı ve sözlü geçmişi hakkında çok fazla anlatımın olması, sözlü kültürün önemli bir aktarım aracı olduğunu göstermektedir.

Yahudi kutsal metinlerinin meydana getirilmesinde sözlü kültürün önemli etkisi aynı zamanda Hıristiyan geleneğinde de devam ettirilmiştir. İncillerin nasıl ortaya çıktığı ile alakalı net görüşler ortaya atmak mümkün olmasa da bu konudaki tartışmalar göz önüne alındığında “ilahi bir mesaj” olarak İncil'in yazıya aktarılıp aktarılmadığı konusunda bir sonuca varılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İsa'dan sonra iki havari ve iki de öğrencisi tarafından yazıya aktarılan metinlerin kilise tarafından kabul edilen dört İncili meydana getirdiği üzerinde ifade birliği mevcuttur.³⁸ Yuhanna İncili, her şeyi “Söz” ile başlatır. “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi.”³⁹ İncil'de ifade edilen Söz, Hz. İsa'yı ifade etmektedir. Diğer İnciller Hz. İsa'nın yaşamından anlatımlarla başlarken, Yuhanna doğrudan İsa'nın dünyanın başlangıcından beri Tanrı ile birlikte olduğunu ifade eder. Ona göre İsa, Tanrı'nın sözünün kendisidir ve aramızda yaşamıştır.⁴⁰ Bu ifadeler doğrudan teslis inancıyla alakalıdır. Hıristiyan inancı için temel taşlardan olan teslisin inanç akidesine dönüşmesi Hıristiyan geleneğinden önce Sami ve Musevi geleneklerde *logos* kavramıyla ilişkilidir. Kavram iki şekilde kullanıma sahipti. Birincisi *Kelime* ya da *Kelâm* olarak Allah'ın kelâmı ya da kelimesidir. İkincisi de Heraclitus'tan beri kullanılan Yunanlıların *logos* kavramıdır; evreni idare eden ilk ve evrensel ilkedir; evrensel akıldır. Buna göre ilk zamanlar üzerinde pek durulmayan bu husus, teslisin oluşmaya başladığı ikinci yüzyıldan itibaren konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Buna göre ilkin “Allah'ın Kelimesi” anlamında kullanılan bu kavram, kristoloji ve teolojinin anlaşılması için zamanla teslisçi Hıristiyanlar tarafından, Yunan düşüncesindeki felsefi *logos* kavramı kullanılarak çözüm yolu olarak bulunmuştur.⁴¹ Esasen Pavlus ezeli hikmet veya Kutsal Ruh ile özdeşleştiği bir ezeli Mesih'ten söz etmişti.

³⁷ Adam, *Yahudi Kaynaklarına*, 165.

³⁸ Zafer Duygu, *İsa, Pavlus, İnciller* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018), 575-576. İncillerin yazım süreci hakkındaki ayrıntılar için age. bk. 575-628.

³⁹ Yuhanna 1/1, 2.

⁴⁰ Yuhanna 1/14.

⁴¹ Mehmet Bayraktar, *Bir Hıristiyan Doğması Teslis* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 65.

Yuhanna ise Pavlus'un görüşlerini yeniden ele alarak hikmet veya Kutsal Ruh olarak ifade edilen terimi Logos ile değiştirmiştir.⁴² Dolayısıyla Yuhanna'ya göre logos ete-kemiğe bürünerek cisimleşmiştir. Üç Kanonik İncil'den farklı olarak Yuhanna İncili'nde ifade edilen İsa'ya ilişkin bu değerlendirmenin Yuhanna'nın da içinde bulunduğu dönem Helenistik düşüncesinin bir ürünü olarak birçok Yeni Ahit araştırmacısı tarafından dile getirilmektedir.⁴³ Böylece dönemin gerek felsefi birikimi gerekse de inanç boyutu göz önüne alındığında yazılı hale gelen bir sözlü unsurdan söz etmek olasıdır. İncil'de imanlı olmanın şartı haberi duymak olarak ifade edilmiştir. Yine başka bir ifadeye göre gerçek inanan olmak için yazılı yasaya değil Ruh'a inanmak gerekir; "Yazılı yasa öldürür, Ruh ise yaşatır"⁴⁴ denilerek söze vurgu yapılmıştır. Doğrudan Tanrı'nın hitabı olarak ön plana çıkan İncil inananların doğrudan kalbine tesir edecek şekilde oluşturulmuştur. Kaldı ki Hristiyanlıkta kilise ayinlerinde İncil yüksek sesle okunmaktadır, çünkü İncil metinlerinde sözlü gelenek ruhu oldukça belirgindir. İnsanlar Tanrı'nın kutsal metinleri kendilerine yazdığına değil, konuştuğuna inanırlar.⁴⁵ Tanrı konuşarak ve tezahür etmek suretiyle insanlıkla iletişim kurmaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla sözlü aktarım unsurlarının doğrudan ilahî nitelikte olması Hristiyanlık açısından sözlü kültürü önemli bir noktaya çıkarmaktadır.

Gerek felsefi gerekse de dinsel alanda tartışmaya açık olan "söz" kavramının kelâm, kelime, vahiy gibi kavramlar üzerinden anlatılması muhataplarının zihin dünyalarında bir karşılık bulmuş, yıllarca yapılan tartışmalarla dinin temel inanç akideleri belirlenmiştir. İsa'nın çağrısı ve sonrasında yaşananların sonucunda farklı anlatımların ortaya çıkması⁴⁷ konusundaki tüm tartışmalar Hristiyan dünyasının zihninde bir aktarım aracına dönüşmüş, anlaşılmasından çok yaşanması gereken bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Hristiyan kutsal metinleri M.S. yaklaşık 180 dolaylarında tamamlanmıştır.⁴⁸ Hristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılmasındaki temel başarı, tebliğ metodunun oldukça başarılı uygulanmasıydı. Özellikle Pavlus'un misyonerlik çalışmalarındaki başarısı Hristiyanlık dininin geniş kitlelere ulaşmasında önemli etken olmuştur.

⁴² Muhammet Tarakçı, "Hristiyanlıkta Logos Doktrini", *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 207.

⁴³ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 77.

⁴⁴ Romalılara Mektup 10/17; Korintlilere 2. Mektup 3/6.

⁴⁵ Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür*, 93.

⁴⁶ Emir Kuşçu-Mahmut Aydın, "Hristiyanlıkta Vahiy Algısı", *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 166.

⁴⁷ Hz. İsa'nın çarımığa gerilmesi ve sonrasında ortaya çıkan farklı söylemler için bk. Mahmut Aydın, *Hz. İsa'ya Ne Oldu?* (Ankara: Otto Yayınları, 2011).

⁴⁸ Gündüz, *Hristiyanlık*, 52.

İslamiyet'te de Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi din ve sözlü kültür arasındaki ilişki oldukça belirgin ve canlıdır. Allah'ın bir şeyi yaratmak istemesi için "ol!" demesi yeterlidir.⁴⁹ Bu durum irfan geleneğinde sözün ilahi ve beşeri olmak üzere iki seviyesi olduğuyla açıklanmaktadır. İlahi söz oluş ve yaratma bildiren "Emir Makamında" bulunur.⁵⁰

Arapların sözlü kültüre olan yatkınlığı İslam öncesi döneme dek uzanmaktadır. Canlı bir ticaret hayatının yaşandığı Arap coğrafyasında zaman zaman düzenlenen festivallerde şiirler okunur ve yarışmalar düzenlenirdi. Yaşam biçimlerinin bir gereği olarak atalarının inançları, hikâyeleri, mitolojileri, özlü sözleri gibi toplumsal hafızayı oluşturan geçmiş rivayetlerle aktarmak Arapları bu konuda diğer halklardan daha ayırt edici bir konuma getirmiştir.⁵¹

Arap toplumunun Müslüman olmadan önceki çoğu folklorik özelliği belli ölçüde Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir.⁵² Çünkü hiçbir toplum sosyo-kültürel açıdan yeni bir anlayışla yeniden kurulamamaktadır. Dolayısıyla İslamiyet öncesi döneminden birçok folklorik özellik canlı olarak yaşatılan Arap toplumunda, Müslüman olduktan sonra bunlar bir şekilde dini ya da yeni toplumsal yaşama uyarlanarak ve yeni formlar alarak yaşatılmaya devam etmiştir. Burada halkbilimsel çoğu fenomenin sözlü kültür kapsamında değerlendirildiğini anımsamakta fayda vardır.

İslami gelenek açısından temel referans kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in kitap haline gelmesi süreci birçok akademik çalışmaya konu olmuştur. Ancak bir kitap olarak ulaşılabilir olan Kur'an, sonradan yazıya geçirilmiş/çoğaltılmış ve bu süre içinde sözlü kültür aracılığıyla toplum tarafından kabul görmüş ve yaygınlaştırılmıştır. Öyle ki; İslami ilimlerin sistematik bir biçimde dallara ayrıldığı hicri ikinci asırdan itibaren, İslam âlimleri tarafından sözlü kültür epistemolojisiyle alakalı bazı teoriler de geliştirilmiştir.⁵³ Ancak bu süreçteki vahiy ile Hıristiyanlıktaki vahiy olgusu farklılık gösterir. Hz. İsa'nın doğrudan bedenen intikal ettiği ve Söz olarak vahyin şahsında toplandığı bir süreçle ortaya çıkan Hıristiyanlığın aksine, İslam'da

⁴⁹ el-Bakara 2/117.

⁵⁰ Hamdullah Ercik, "Nağmelerin Kökeni Üzerine: 'Stran', 'Esatır' ve 'Historia'", *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêler*, ed. İbrahim Baz vd. (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019), 142.

⁵¹ Nurullah Agitoğlu, *Hadis ve Bağlam* (İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2015); Muhammed Fatih Duman, *Kureyş Kabilesi: İslam Öncesi Etnik, Siyasi ve Ekonomik Yapı* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2017).

⁵² Şinasi Gündüz, *Mitoloji ile İnanç Arasında* (İstanbul: HİKAV Yayınları, 2018); Fatih Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

⁵³ Müslüman alimlerin sözlü kültürün bilgi değerine yönelik geliştirmiş oldukları "Mütevâtir Teorisi" için bk.: Abdulvasıf Eraslan, "Kâdi Abdülcebbar'da Mütevâtir Teorisi", *Kader* 17/2 (2019b), 437-473.

vahiy doğrudan hitabî olarak iletilmiştir. Dilin kurallarının belirleyici olduğu ve dil üzerine bir medeniyetin inşa edildiği göz önüne alındığında, sözlü kültürün İslam medeniyeti açısından önemi daha da belirgin hale gelmektedir.⁵⁴ Bu bağlamda Kur'an'ın indiği toplumun dünya görüşü ile uyuşması, önceki gelenek, görenek ve dinsel mirasın zihinlerde canlı bir şekilde yer almasına olanak tanımıştır.

23 yıllık bir zaman diliminde yazılı kültür alışkanlığı olmayan bir topluma gönderilen Kur'an-ı Kerim, yazılı bir metin üslubundan ziyade sözlü hitap biçimlerini yansıtan bir kitaptır. Doğrudan muhatap kitleye sözlü olarak hitap edilmiş ve oldukça da uzun bir zaman diliminde tamamlanmıştır. Vahyin, vahiy kâtipleri tarafından yazıya geçirilmesi yanında ezberlenmesinin de sözlü kültür açısından önemi büyüktür. Bu bakımdan Kur'an hitap biçimiyle sadece Araplar nezdinde değil tüm insanlığa bu anlamda çağrı yapmaktadır. Vahyin bu bakımdan konuşulan dille ve kültürle çok yakın ilişkisi vardır. Tamamen insana odaklanan vahyin, insan tarafından anlaşılması ve zihinsel olarak aktarılmasındaki önemi hitap biçiminin etkili olmasındandır.⁵⁵

İslami açıdan sözlü kültür ve din arasındaki en önemli bağ, Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerinin Müslümanlar aracılığıyla uzun süre boyunca sözlü olarak aktarılmasıdır. Hz. Muhammed'e dair her türlü eylem ve söz sahabe tarafından büyük bir dikkat gösterilerek devam ettirilmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla bu konuda sözlü kültür önemli bir işlev görmüştür.

SONUÇ

Sözlü kültür ve din arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada, yazısız kadim uygarlıklardan günümüz yazılı modern toplumlarına kadar sözlü kültürün inananlar için oldukça önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu kapsamda insanın düşüncelerini hem söz hem de birtakım araçlarla ifade etmesi (kaya resimleri, dans, müzik vb.) sözlü aktarım olarak değerlendirilmiştir. Bu aktarım araçları eşitli anlamlar yüklenerek dini formlarda icra edilmiş ve ortak bir hafızanın meydana gelmesinde önemli rol oynamışlardır. İnsanın dini geçmişi doğal olarak bu ortak hafızadan büyük oranda beslenmiş ve din ile sözlü kültür arasındaki ilişki kadim zamanlardan beri devam etmiştir. Bu bakımdan sözlü kültür tüm dinlerde, dinin ortaya çıkması ve yayılmasında önemli bir iletişim aracı konumunda olmuştur.

⁵⁴ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 32.

⁵⁵ Gezer, *Sözlü Kültürden*, 121-122.

⁵⁶ Hadislerinin yazıya aktarılması konusundaki hususlar göz önüne alındığında, o dönem için Yahudilikte kutsal kitaba eş değer girişimlerin bulunması Müslümanlar için Hadislerin yazılmaması için bir gerekçe olabilir. Talmud ve Hadis konusundaki tartışmalar için bk. Toprak, *Talmud ve Hadis*, 13.

Sözlü kültürün çeşitli Tanrı tasavvurlarının görüldüğü uygarlıklar ve tek Tanrı inancının görüldüğü medeniyetlere kadar işlevleri büyük oranda benzerdir. Özellikle mitolojik anlatımların yoğun olduğu kadim uygarlıkların dini gelenekleri asırlarca sözlü olarak aktarılmış ve daha sonra da yazıyla kayıt altına alınmıştır.

Toplumlar, kutsal ifadeleri ilkin sözel olarak devam ettirip sonraki bir zaman diliminde yazıya aktarmalarına karşın, daima sözün büyüğü yönünü günlük dinsel pratiklerinde devam ettirmişlerdir. Bu durum günümüzde de aynı şekilde önemini sürdürmektedir. Tanrıya ve her türlü tapınma konumundaki yüce kuvvete olan yakarış ancak sözün samimiyeti ile bir anlam kazanmaktadır. Bu bakımdan dinsel metinlerin herhangi bir şekilde standart bir hale getirilmesi söz konusu olsa da sözlü kültür inananlar arasında etkinliğini devam ettiren bir iletişim biçimidir. Her şeyden önce insanın Tanrı ile olan ilişkisi samimiyet üzerine kuruludur ve içten gelen bir yakarış her zaman sözlü bir şekilde ancak yüce bir anlam ve değer kazanabilir. Yazılı metinler çoğunlukla tesirli bir hitapla muhatap kitle tarafından en doğru şekilde anlaşılabilir. Dolayısıyla sözlü kültür daima dini gelenekte en önemsenen ve en etkili iletişim biçimi olarak varlığını devam ettirecektir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.
- Agitoğlu, Nurullah. *Hadis ve Bağlam*. İstanbul: Kitâbi Yayınları, 2015.
- Alay, Okan. "Bingöl ve Tunceli Yöresinde Yaşayan Şafii ve Alevilerde Nazar ve Uğurla İlgili İnanış ve Uygulamalar". *Folklor/Edebiyat* 25/98 (2019/2), 327-338.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Assmann, Jan. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. çev. Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Aydın, Mahmut. *Hız. İsa'ya Ne Oldu?*. Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Baba, Coşkun. *Retoriğin İkna Gücü*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Bayraktar, Mehmet. *Bir Hıristiyan Doğması Teslis*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Bottéro, Jean-Kramer, Samuel Noah. *Mezopotamya Mitolojisi*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. "Logos", *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Çelgin, Güler. "Logos", *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010.
- Demirci, Kürsat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Yayıncılık, 2017.
- Demirci, Kürsat. "Yahudi Mistisizminin Temel Özellikleri ve Gelişimi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi* 1/4 (2012), 7-18.
- Desti, Marc. *Anadolu Uygarlıkları*. çev. Muna Cedden. Ankara: Dost Yayınevi, 3. Basım, 2013.
- Duman, Fatih. *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Duman, Muhammed Fatih. *Kureyş Kabilesi: İslam Öncesi Etnik, Siyasi ve Ekonomik Yapı*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2018.

- Emiroğlu, Kudret. *Antropoloji Sözlüğü*. ed. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Eraslan, Abdulvasıf. "Sözlü Kültür Epistemolojisi". *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêler*. ed. İbrahim Baz vd. 213-224. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019a.
- Eraslan, Abdulvasıf. "Kâdî Abdülcebâr'da Mütevâtir Teorisi". *Kader* 17/2 (2019b), 437-473.
- Ercik, Hamdullah. "Nağmelerin Kökeni Üzerine: 'Stran', 'Esatır' ve 'Historia'". *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêler*. ed. İbrahim Baz vd. 141-155. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi, 1996.
- Floramo, Giovanni. *Gnostisizm Tarihi*. çev. Selma Aygül Baş-Bilal Baş. İstanbul: Litera, 2005.
- Friedrich, Johannes. *Kayıp Yazılar ve Diller*. çev. Recai Tekoğlu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Goody, Jack. "Sözlü Kültür". *Milli Kültür* 83 (2009), 129-132.
- Gündüz, Şinasi. *Sâbiüler: Son Gnostikler, İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Gündüz, Şinasi. *Mitoloji ile İnanç Arasında*. İstanbul: HİKAV Yayınları, 2018.
- Gürkan, Salime Leyla. *Anahatlarıyla Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2041.
- Hooke, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi*. çev. Alâeddin Şenel. Ankara: İmge Yayınevi, 4. Basım, 2002.
- Kuşçu, Emir-Aydın, Mahmut. "Hıristiyanlıkta Vahiy Algısı". *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 165-199.
- Lewis-Williams, James David. *Mağaradaki Zihin*. çev. Tolga Esmer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.

- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür*. çev. Sema Bostancıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 5. . Basım, 2014.
- Örnek, Sedat Veyis. *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000.
- Saltoğlu, Rıfat. "Kozmo-Mitolojilerden Kozmogonilere Antik Ortadoğu'da Evren Tasarımları". *Bilim ve Gelecek* 127 (2014), 20-27.
- Schmidt, Klaus. *Taş Çağı Avcılarının Kutsal Alanı: En Eski Tapınağı Yapanlar*. çev. Rüstem Aslan. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- Smart, Ninian. *The World's Religions*. London: Cambridge University Press, 1993.
- Tarakçı, Muhammet. "Hıristiyanlıkta Logos Doktrini". *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 201-224.
- TDK, Türk Dil Kurumu. "Sözlü Kültür". Erişim 20 Haziran 2019. <https://sozluk.gov.tr/>
- Toprak, Mehmet Sait. *Talmud ve Hadis*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Westcott, William Wynn-Mathers, Samuel Liddell MacGregor. *Kabalaya Giriş ve Sefer Yezirah*. İstanbul: Hermes Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Yıldırım, Dursun. "Sözlü Kültür ve Folklor Kavramları Üzerine Düşünceler". *Milli Folklor* (1998), 16-17.